

Varayti ng wikang Surigaonon: Isang pagsusuri sa ponemang /j/ at /y/

Camar, Aisah ✉

Surigao del Sur State University - Cantilan Campus, Philippines (05aisahcamar@gmail.com)

Received: 1 September 2020

Available Online: 6 November 2020

Revised: 1 October 2020

DOI: 10.5861/ijrse.2020.5907

Accepted: 25 October 2020

ISSN: 2243-7703

Online ISSN: 2243-7711

OPEN ACCESS

Abstract

The purpose of this study is to present and introduce the varieties of Surigaonon language, the Surigaonon-Cantilan, and Surigaonon-Tandag. The study specifically aimed the following: What are the sociolinguistic variables in the often use of phonemes /j/ and /y/ in Surigaonon language? What those Surigaonon-Cantilan words with phoneme /j/ that become phoneme /y/ in Surigaonon-Tandag? And what are the phonological characteristics of becoming /j > y/? The findings revealed that the Surigaonon language is multilingual. Most of the words in Surigaonon-Cantilan with the phoneme /j/ become phoneme /y/ in Surigaonon-Tandag (j > y), and some of its phonological characteristics are: (1) phoneme /j/ is a glide like /y/. (2) The phonemes /j/ and /y/ are in any environment, and most of the words are verb. (3) Based on syllable, phonemes /j/ and /y/ are often next to vowels if syllabic, and preceded by phonemes /d/, /g/, /k/, /n/, /ŋ/, /t/, /w/ if non syllabic. (4) Surigaonon-Cantilan words with phoneme /j/ also become /d/, /l/, and /w/. And (5) Surigaonon-Cantilan also using the phoneme /y/ and it becomes /l/ and /r/ in Surigaonon-Tandag. In short, the varieties of Surigaonon language: the Surigaonon-Cantilan and Surigaonon-Tandag use the phonemes /d/, /l/, /w/, and /r/ aside from the often use of /j/ and /y/, the reasons why Surigaonon people who are using those varieties can still communicate and understand each other.

Keywords: Surigaonon language; variety of Surigaonon language; Surigaonon-Cantilan; Surigaonon-Tandag; phonemes /j/ and /y/

Varayti ng wikang Surigaonon: Isang pagsusuri sa ponemang /j/ at /y/

1. Introduksyon

Ang bansang Pilipinas, bagama't kinikilala ang wikang Filipino bilang pambansang wika nito ay hindi pa rin maipagkakaila na isa itong kumplekadong wika. Dahil sa pagkakaroon ng maraming katutubong wika na kinikilala ng bansa ay hindi maiiwasan ang ganitong suliranin. Gayunpaman, hindi ito isang negatibong suliranin bagkus ay maaaring tignan bilang isang sitwasyong nagpapatunay na sadyang mayaman sa wikain ang bansang Pilipinas.

Ang pulo ng Mindanao, bagaman binubuo lamang ng anim na rehiyon ay hindi nangangahulugang hindi ito mayaman sa mga katutubong wika. Kinikilala sa pulong ito ang mga wikang Bisaya, Butuanon, Meranaw, Tausog, Chavacano, at marami pang iba. At sa bahaging Hilagang-Silangan ng Mindanao ay ang higit na kilalang wika na ginagamit ng mga naninirahan doon ay ang wikang Surigaonon.

Ayon kina Dumanig at Jubilado (2006), ang wikang Surigaonon ay sinasalita sa buong probinsya ng Surigao del Norte at sa limang munisipalidad ng Surigao del Sur, ang Carrascal, Cantilan, Madrid, Carmen at Lanuza. Madaling makilala ang wikang Surigaonon dahil sa malimit na paggamit ng letrang j at y, kaya naman ay tinatawag din ang wikang ito bilang wikang *jaon-jaon* o wikang *waya-waya*. At dahil walang lipunang monolinggwala at dulot na rin ng hangarin ng mga taong makipagkomunikasyon, makipagkapwa-*tao* at makipagsapalaran ay nagkaroon ng varyasyon ang wikang Surigaonon na siyang dahilan upang magkaroon ng varayti ng wikang Surigaonon, gaya ng Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag na kilalang mga gamiting wika sa probinsya ng Surigao del Sur.

Masasabing kaunti pa lamang ang mga naitatalang pag-aaral o mga mananaliksik na nagsasagawa ng pag-aaral hinggil sa wikang Surigaonon. At sa pamamagitan ng pag-aaral na ito, magsisilbi itong ambag tungo sa pagpapanatili at pagprepreserba ng wikang Surigaonon, gayundin ang mga varayti nito gaya ng Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag. Makakatulong din ang pag-aaral na ito upang mas mapaulad ang wikang Filipino, lalo na at bihira lamang sa mga katutubong wika sa Pilipinas ang gumagamit ng ponemang /j/. Wika nga ni Dr. Jose P. Rizal, na habang pinapanatili at iniingatan natin ang ating sariling wika, ay napapangalagaan din natin ang kaligtasan ng kanyang kalayaan tulad ng pagsasaisip niya sa sarili. Totoong napakahalaga ng pag-aaral ng wika sapagkat napapangalagaan din ito, at naipapakita na malaya ang isang lipunan dahil mayroon itong sariling wikang ginagamit, ang wika ng pagkakakilanlan.

Nakatuon ang pag-aaral na ito sa wikang Surigaonon na kasalukuyang sinasalita lalo na sa probinsya ng Surigao del Sur partikular sa limang munisipalidad, ang Carrascal, Cantilan, Madrid, Carmen, Lanuza at siyudad ng Tandag. Binigyang-diin sa pag-aaral na ito ang sosyolinggwistikong varyasyon ng ponemang /j/ at /y/ sa lipunang Surigaonon o ang mga nakaimpluwensya kung bakit may mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon at ang mga pagbabagong ponolohikal na nagaganap sa ponemang /j/ tungo sa /y/ na naging sanhi sa pagkakaroon ng varayti ng wikang Surigaonon, ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag.

1.1 Suliranin ng pag-aaral

Pangunahing suliranin sa pag-aaral na ito ang deskriptibong pagsusuri sa mga ponemang /j/ at /y/ ng wikang Surigaonon ayon sa sosyolinggwistikong varyasyon at ponolohikal na katangian na sanhi ng pagkakaroon ng varayti ng wikang Surigaonon, ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag. Upang masagot ito, sinikap na matugunan ang sumusunod na mga katanungan: (1) Ano-ano ang mga sosyolinggwistikong varyabol sa malimit na paggamit ng ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon? (2) Ano-ano ang mga salitang Surigaonon-Cantilan na kinapapalooban ng ponemang /j/ na nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag batay sa kaligiran at bahagi ng pananalita? (3) Ano ang mga katangiang ponolohikal na nagaganap kung bakit ang ponemang /j/ sa

Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag? (4) Ano ang implikasyon ng pagkakaroon ng Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag bilang mga varayti ng wikang Surigaonon sa lipunan.

1.2 Layunin ng pag-aaral

Pinakalayunin ng pag-aaral na ito na mailahad at maipakilala ang varayti ng wikang Surigaonon, ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag. Na ang mga Surigaonon ay may sariling wika ng pagkakakilanlan.

Nilayong tukuyin ang mga sosyolinggwistikong varyabol sa malimit na paggamit ng ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon, suriin ang mga katangiang ponolohikal kung bakit ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag at ilahad ang mga implikasyong dulot ng pagkakaroon ng varayti ng wikang Surigaonon sa lipunan.

2. Batayang teoretikal at konseptuwal

2.1 Batayang teoretikal

Sa pag-alam kung bakit malimit na gamitin sa wikang Surigaonon ang mga ponemang /j/ at /y/ ay pangunahing pinagbatayan ang teoryang sosyolinggwistiko. Ayon kay Constantino (2012), ito ay batay sa pamamalagay na ang wika ay isang panlipunang penomenon, na nagiging makabuluhan ang anumang pahayag, aksiyon, salita ng isang indibidwal kung ito ay nakakonteksto sa loob ng lipunan at itinatalastas sa ibang indibidwal o grupo.

Nakakabuo ng iba't ibang konteksto ang paggamit ng wika dahil sa iba't iba ring mga tao na may iba't ibang gawain, papel, interes, saloobin, pananaw ang kasangkot sa proseso ng komunikasyon. Dito rin papasok ang katangian ng wika na pagiging *heterogenous* o may iba't ibang anyo, ma-lingguwistiko, ma-okupasyonal o ma-sosyal man ang mga anyong ito. Kabilang din sa mga dahilan ng pagkakaiba ng anyo ng wika ang lokasyong heograpiko, pandarayuhan, sosyo-ekonomiko, politikal, at edukasyonal na katangian ng isang partikular na lugar o komunidad na gumagamit ng naturang wika (Constantino, 2012).

Mahalaga kung gayon na ang bawat indibidwal ay magkaroon ng kakayahang sosyolinggwistika upang makaintindi sa mga sinasabi ng mga tao sa lugar na pupuntahan. Bilang isang taong may kakayahang sosyolinggwistika ay may kakayahan kang pakisamahan ang iba't ibang uri ng mga taong makakasalamuha mo sapagkat sa pamamagitan nito maiintindihan kung ano ang mga saloobin nila. Tumutugon ang ganitong sitwasyong pangwika sa teoryang akomodasyon (*accomodation theory*) ni Howard Giles, ang *linguistic convergence* at *linguistic divergence*. “Ang mga ito ay mga teorya sa SLA o *Second Language Acquisition* o pagkatuto/pag-aaral ng pangalawang wika. Nakapokus ito sa mga taong kasangkot sa sitwasyong pangwika. Ipinapaliwanag dito na sa interaksyon ng mga tao, nagkakaroon ng tendensiya na gumaya o bumagay sa pagsasalita ng kausap para bigyang-halaga ang pakikiisa, pakikilahok, pakikipagpalagayang-loob, pakikisama, o kaya’y pagmamalaki sa pagiging kabilang sa grupo (*convergence*). Pero kung minsan, pilit namang iibahain ang pananalita sa kausap para ipakita o ipahayag ang pagiging iba o naiiba, di-pakikiisa. O kaya’y lalong paggigiit sa sariling kakayahan at identidad (*divergence*)” (Constantino, 2012, p. 61-62).

Masasabing ang pagkakaroon ng varayti ng wikang Surigaonon ay kinakasangkutan ng pag-uugali sa paggamit o pagsasalita ng wika, na kung saan ay kinakailangang bumagay sa lugar o di kaya ay sa kausap ang wikang gagamitin, sa layuning makabuo ng makabuluhang pakikipagkomunikasyon sa tao. Sa madaling sabi, umaadap ang tao sa wikang ginagamit sa isang lugar gayundin sa taong kausap upang makamit ang pagkakaunawan. Bunga ng ganitong pag-uugali sa paggamit ng wika ay nagkakaroon ng varayti ang isang wika. Nagkakaroon ng *interference* o ang impluwensya ng unang wika sa pagsasalita, at *interlanguage* naman na ayon sa paliwanag ni Constantino ay isang mental grammar na nabubuo ng tao sa pagdating ng panahon sa proseso ng

pagkatuto niya ng pangalawang wika. Dito binabago ng tagapagsalita ang grammar sa pamagitan ng pagdaragdag, pagbawas, at pagbabago ng mga alintuntunin.

Sa pagsusuri naman sa katangiang ponolohikal na nagaganap sa ponemang /j/ ng Surigaonon-Cantilan na nirerepresenta ng tunog na [IPA:dʒ] tungo sa pagiging ponemang /y/ o [IPA: j] nito sa Surigaonon-Tandag ay pangunahing pinagbatayan ang teoryang *descriptive structure*. Gamit ang teoryang ito ay deskriptibong sinuri ang mga salitang Surigaonon-Cantilan na kinapapalooban ng ponemang /j/ at ponemang /y/ ng Surigaonon-Tandag batay sa kaligiran at bahagi ng pananalitang kinabibilangan.

Bahagi pa rin ng paglalarawan sa tunog ay ang teoryang *Natural Phonology* ni Stampe (1979). Isa sa binibigyang-diin ng teoryang ito ay ang pagkakaroon ng asimilasyon sa tunog dahil sa pagkawala o humihina ang voys na impluwensya rin ng katabing tunog na voysles, kaya maaaring magkaroon ng voysing at divoysing sa mga tunog. Sa pamamagitan ng teoryang ito ay maaaring matukoy ang pagiging /y/ ng /j/. May pagkakahawig ang teoryang ito sa teoryang *Optimality* ni Smolensky (1990). Batay rito, hindi lang ang katabing tunog ang binabagayan kung bakit nagkakaroon ng asimilasyon. Nangyayari rin na may tunog na bumabagay at binabagayan, tinatawag itong *vowel harmony*. Sa teoryang ito, maaaring maipakita ang prosesong nagaganap sa pagbabago ng /j/ tungo sa /y/.

Isa pang teorya ang pinagbatayan sa pagsusuri, ang teoryang *Distinctive Features* na unang ipinalaganap ni Jakobson (1962). Ayon sa teoryang ito, ang pagsuri sa mga tunog ng isang wika ay nagagawa sa paraan ng paglalahad ng mga natatanging katangian nito o mga *distinctive features*. Dagdag pa, kinikilala rin ang ilang distingsyon o katangian ng mga tunog ng wika, maaaring pagsamahin ang mga *feature* sa mga iba't ibang paraan na tinatanggap sa wika. Ang mga kombinasyon na ito ang nagbubuo ng tinatawag na *code* ng mga tunog ng wika.

Ang mga nakalahad na teorya ang naging gabay ng mananaliksik sa pagtalakay at pagsuri ng paksa. Lalo na sa pagpapaliwanag kung bakit gamitin ang ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon at kung ano ang mga kadahilanan ng pagbabagong ponolohikal ng ponemang /j/ ng Surigaonon-Cantilan tungo sa ponemang /y/ ng Surigaonon-Tandag.

2.2 Batayang konseptuwal

Nakatuon ang pananaliksik na ito sa varayti ng wikang Surigaonon na kilala bilang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag. Binigyang diin dito ang pagtukoy at pagsuri kung bakit malimit gamitin ang mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon, gayundin kung bakit ang ponemang /j/ sa mga salitang Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa mga salitang Surigaonon-Tandag.

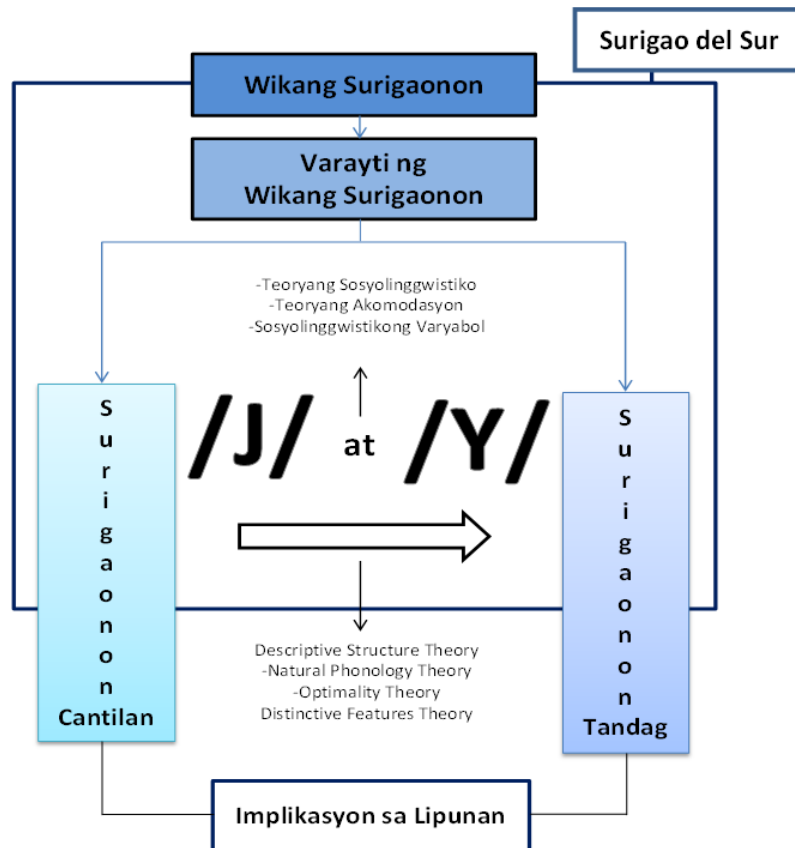
Naniniwala ang mananaliksik na may bakas heograpiko at etnograpiko ang paggamit ng ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon. Kaya gamit ang teoryang sosyolinggwistiko ay inalam ng mananaliksik kung sino-sino ang mga pangkat-etniko na unang nanirahan sa Surigao del Sur partikular sa limang munisipalidad nito gaya ng Carrascal, Cantilan, Madrid, Carmen, Lanuza, at sa Siyudad ng Tandag. Gayundin kung ano-ano ang mga wikang kanilang ginagamit at kulturang kinagisnan na maaaring nakaimpluwensya sa paggamit ng mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon.

Sa pamamagitan din ng teoryang akomodasyon ay inalam ng mananaliksik kung ang paggamit ng ponemang /j/ at /y/ ay impluwensya ng pakikipag-interakyon ng mga tao sa lipunan at pakikihalubilo sa iba o pakikipagkapwa. Kaugnay nito ay tiningnan din ang mga sosyolinggwistikong varyabol.

Pagkatapos alamin ang mga kadahilanan sa paggamit ng mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon ay sinuri naman ng mananaliksik ang mga katangiang ponolohikal ng ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan na nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag. Gamit ang teoryang *descriptive structure*, *natural phonology*, *optimality* at *distinctive feature* ay inilalahad ng mananaliksik ang mga nakaimpluwensya sa pagbabago ng

ponema gaya ng kaligirang kinabibilangan kung ito ba ay nakakaapekto, mga katabing tunog, at paraan at punto ng artikulasyon.

Maraming *factors* ang nakakaimpluwensya kung bakit nagbabago ang tunog at ilan lamang ito sa sinuri ng mananaliksik upang matukoy kung bakit nagiging /j/ > /y/ na sanhi ng pagkakaroon ng varayti ng wikang Surigaonon. Gamit ang iskematikong dayagram ay inilahad ang konsepto ng pag-aaral.

Figur 1. Iskematik dayagram ng pag-aaral

Mapapansin na nakatuon ang pag-aaral sa wikang Surigaonon na ginagamit sa probinsya ng Surigao del Sur partikular sa munisipalidad ng Carrascal, Cantilan, Madrid, Carmen, Lanuza at Siyudad ng Tandag, kung saan ang naturang wika ay nagkaroon ng varayti na tinatawag na Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag. Naniniwala ang mananaliksik sa pagiging /j/ > /y/ o ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag.

Binibigyang diin sa pag-aaral na ito ang mga ponemang /j/ at /y/ na malimit gamitin sa wikang Surigaonon, gayundin ang varyasyong dulot nito kaya nagkaroon ng varayti ng wikang Surigaonon. Sa pagsulpot ng varayti ng wikang Surigaonon ay tinukoy kung ano ang implikasyon nito sa lipunang Surigaonon.

3. Ang wikang Surigaonon at ang mga pag-aaral tungkol dito

Sa tuwing nababanggit ang wikang Surigaonon ay piling lugar lamang ang nakakakilala partikular ang sa Mindanao, subalit pagdating sa Visayas at Luzon ay bihira lamang ang nakakaalam sa ganitong wika na umiiral sa hilagang bahagi ng Mindanao.

Sa pag-aaral ni Bautista, Jr. (2015) hinggil sa direksiyong historikal ng mga pananaliksik panggramar ng mga wikang Timog Bisaya, nabanggit niya na si Francisco Dumanig ang unang nagsagawa ng pananaliksik sa

wikang Surigaonon. Isang linggwistang Pilipino na nagtuturo sa Unibersidad ng Malaya sa Kuala Lumpur, Malaysia (kasalukuyang Propesor sa University of Hawai'i at Hilo). Pinag-aralan niya ang tungkol sa deskriptibong pagsusuri sa wikang Surigaonon kung saan isa sa mga natuklasan niya hinggil sa ponolohiya ay ang pagkakaroon nito ng labimpitong (17) ponemang katinig, ang mga ponemang /b, d, g, h, j, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, t, w, y, ʔ/ at /i, a, u/ tatlong ponemang patinig na mayroong limang tunog.

Sa pag-aaral ni Dumanig (2015) hinggil sa ponolohiya ng wikang Surigaonon ay nakalikha siya ng paraan at punto ng artikulasyon ng mga ponemang katinig na inadapt niya sa *description of the manners of articulation of the Surigaonon consonants* nina Mata at Soriano (1998), at sa *description of the vowels* naman ni Trosdal (1992) niya inadapt ang mga patinig. Tingnan ang figur 2 at figur 3.

Manner of Articulation	Place of Articulation										
	bilabial		Lingua-dental		Lingua-alveolar		Lingua-palatal		Lingua-velar		Glottal
Stop	b	p	d	t					g	k	ʔ
Fricative						s				h	
Nasal		m	n						ŋ		
Lateral			l								
Affricate						j					
Flap			r								
Glide	w						y				

Figur 2. Ponemang katinig ng wikang Surigaonon (Dumanig, 2015)

Surigaonon Vowels	Front unrounded	Center unrounded	Back rounded
High	[ɪ]		[ʊ]
Mid	[i]		[u]
Low		[a]	

Figur 3. Ponemang patinig ng wikang Surigaonon (Dumanig, 2015)

Nagsagawa naman ng pananaliksik si Liwanag (2015), ang kanyang pag-aaral ay pinamagatang *A Grammar Sketch of Surigaonon*. Gamit ang prinsipyo ng *headedness*, inilalarawan sa *sketch* na ito ang deskriptibong pagdalumat sa *clausal* na konstruksiyon sa Surigaonon, sa pamamagitan ng (1) pagsuri sa imbentaryo ng tunog at ortograpiya, (2) pagtalakay sa verbal at di-verbal na predikasyon, at (3) paglalahad ng iba pang uri ng konstruksiyon – pangungusap na *compound* at *complex*, mga *imperative*, at mga *interrogative*. Hinalaw ang korpus mula sa *elicitation*, na vinalideyt ng mga taal na mananalita ng naturang wika. Ang awtor ay instruktur ng wika sa Departamento ng Humanidades, Unibersidad ng Pilipinas Los Baños. Batid niya ang pangangailangang madokumento ang mga wika sa Pilipinas na nananatiling kulang sa pagkilala, gaya ng Surigaonon.

Isa pang mananaliksik ay si Samarca (2016), kung saan ang pinakalayunin ng kanyang pag-aaral ay ang mailarawan ang estrukturang gramatikal ng wikang Cantilangnun (na sa pag-aaral ng mananaliksik ay Surigaonon-Cantilan, isang varayti ng wikang Surigaonon) sa Surigao del Sur. Lumabas sa kanyang pag-aaral na mayroong likas na katangiang estruktura at gramatika ang wikang Cantilangnun sa Surigao del Sur: (1) Mayroong likas na mahalagang tunog na nagpapayaman sa wikang Cantilangnun: 17 ponemang katinig na ginagamit sa mga salita, ang mga ponemang /p, b, t, d, k, g, s, h, m, n, ŋ, l, r, y, w, ʔ/ at /j/; anim na ponemang patinig, ang mga ponemang /i, e, ə, a, o/ at /u/; limang diptonggo, ang iw, aw, ay, oy at uy; at, 22 klaster, ang bl, br, by, dj, dr, dy, gr, gw, hy, kl, kr, kw, ky, ly, pl, pr, pw, py, sw, sy, tr at ty. Tinataglay rin ng wikang Cantilangnun ang suprasegmental na katangian. May mga salitang magkapareho ang ispelang ngunit magkaiba ang kahulugan dahil sa pagkakaiba ng diin nito. Mayroon ding dalawang uri ng tono ang pagbigkas ng mga salitang Cantilangnun. Sa bahaging morpema naman, taglay ng wikang Cantilangnun ang paglalapi, pag-uulit ng salita at pagtatambal, gayundin ang pagbabagong morpoponemiko. Sa paglalapi, natukoy na mayroong 14 na panlaping makadiwa, ang me-, mo-, mag-, ming-, mang-, maka-, tag-, -an/han, -on/-hon, tag-...-an/-han, -e, e-, at -a. Walo ang mga panlaping makauri: ha-, ka-, ma-, maka-, -on/-hon, taga-, kena-...-an/-han at -er/ers. May walo namang

panlaping makangalan: ka-, pag-, pagka-, pang-, teg-, -an/ -han, - en-, at -en-...-an/-han. Napag-alaman din na mayroong limang mga pagbabagong morpoponemiko na nagpapayaman sa wikang Cantilangnun. Mayroong dalawang uri ng pag-uulit: ganap at parsyal, gayundin ang pagtatambal ay maaaring ganap o parysal. Totoong tinataglay ng wikang Cantilangnun ang iba't ibang bahagi ng pananalita at ito ay pinag-uugnay sa pagbuo ng mga parirala at pangungusap. Mula sa mga natuklasan sa pag-aaral, masasabing tunay na wika ang wikang Cantilangnun dahil tinataglay nito ang mga katangian ng isang wika, mayroong itong estruktura at gramatika.

Sa pag-aaral na ito ni Samarca ay nakalikha rin siya ng punto at paraan ng artikulasyon ng mga ponemang katinig at patinig ng wikang Cantilangnun.

Mga Ponemang Katinig ng Wikang Cantilangnun						
Peraan ng Artikulasyon	Punto ng Artikulasyon					
	Panlabi	Pangnglipin	Panggilagid	Pangalangala		Glotal
				Palatal	Velar	
Pasara	p, b	t, d			k, g	
Pailong	m	n			ŋ	ʔ
Pasutsot			s			h
Aprikatibo				j (dz)		
Pagilid			l			
Pakatal			r			
Malapatinig				y (j)	w	

Figur 4. Mga ponemang katinig ng wikang Cantilangnun (Samarca, 2016)

Ang mga Ponemang Patinig sa Wikang Cantilangnun			
	Harap	Sentral	Likod
Mataas	i	ə	u
Gitna	e		o
Mababa		a	

Figur 5. Ang mga ponemang patinig sa wikang Cantilangnun (Samarca, 2016)

Kung ihahalintulad ang punto at paraan ng artikulasyon ni Samarca kay Dumanig ay masasabing may pagkakaiba. Sa tsart ni Samarca ay naitala ang ponemang /j/ sa simbolo na [IPA: dz] na isang palatal sa punto at aprikatibo naman sa paraan ng artikulasyon, ganun din sa bahagi ng patinig, may kakaiba. Naniniwala naman si Samarca na kakikitaan ng *pepet* na tunog ang wikang Cantilangnun kaya naitala niya sa punto at paraan ng artikulasyon ng mga ponemang patinig ng wikang Cantilangnun ang [ə].

Bagamat magkaiba ang mga nalikhang artikulasyon ng dalawang mananaliksik, naniniwala naman ang mananaliksik ng kasalukuyang pag-aaral na nangangailangan pa ng masusing pananaliksik sa ponolohiya ng wikang Surigaonon upang mabuo ang istandard na punto at paraan ng artikulasyon nito. Naniniwala rin ang mananaliksik na ang wikang Cantilangnun ay isang varayti ng wikang Surigaonon. Samakatuwid, nararapat lamang na ang pinagbabatayan o pagbabatayan na punto at paraan ng artikulasyon ay iisa.

Batay sa inilihad na mga kaugnay na literatura hinggil sa wikang Surigaonon, masasabing iilan lamang ang nagtangkang magsagawa ng pananaliksik sa naturang wika. Masasabing sinimulan ni Dumanig ang pananaliksik sa wikang Surigaonon na sinundan ng iilan lang din. Ang mga naisagawa nang pag-aaral sa wikang Surigaonon ay nakatuon sa deskriptibong pagsusuri ng gramatika o mga bahagi ng pananalita. Wala pang nagsagawa ng pananaliksik sa varayti at varyasyon ng wikang Surigaonon kung saan ay pokus ng pag-aaral na ito.

4. Metodolohiya

Ginamitan ng deskriptib-kwalitatib na pamamaraan ang pag-aaral na ito, sa pagtukoy kung bakit malimit gamitin ang mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon dahilang upang makilala ito bilang wikang *jaon-jaon* at wikang *waya-waya*. Gayundin sa pagsuri sa katangiang ponolohikal, kung bakit ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag.

Ayon kay Bailey et al. (2011), ang kwalitatibong pamamaraan ay naglalayong tukuyin ang mga isyu mula sa pananaw ng mga respondente o kalahok, at maunawaan ang mga kahulugan, at interpretasyon na ibinibigay nila sa kanilang mga kilos. Sa madaling sabi, ang deskriptib-kwalitatib na pamamaraan ay angkop sa pag-aaral na ito sapagkat tinukoy ang mga sosyolinggwistikong varyabol kung bakit malimit gamitin ang mga ponemang /j/ at /y/ sa wikang Surigaonon at inilarawan din ang katangiang ponolohikal ng mga naturang ponema dahilang upang magkaroon ng varayti ng wikang Surigaonon, ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag.

Sa paraan ng pangangalap naman ng datos ay ginamitan ang pag-aaral na ito ng indehinus o pangkatutubo na nangangahulugan ng pakikipagkapwa ng mananaliksik sa kanyang mga respondente upang ang daloy ng pangangalap ng mga salitang Surigaonon na may ponemang /j/ at /y/ ay nasa antas lamang ng pakikipagkuwentuhan (maging natural). Ayon kay Javier (2013), kailangan sa anumang pananaliksik ang pakikipagkapwa o pakikipagpalagayang-loob, lalo na sa mga disiplina ng agham panlipunan. Dagdag pa niya, pagturing sa isang tao ang pakikipagkapwa bilang kapantay, at katuwang sa pagbubuo ng kaalaman. Sa konteksto ng pananaliksik, nangangahulugan ito ng pagiging makatao, at pro-tao sa mga kalahok sa lipunan. Sinabi rin niya na pagsasakapangyarihan ang pakikipagkapwa-tao, na nabibigyang boses ang mga respondente o kalahok sa mga pananaliksik, at sapamamagitan nito ay mas mauunawaan nila ang kanilang sarili.

Ginamitan din ito ng pagsasalin upang mas lalong maintindihan ang mga salitang Surigaonon. Ayon kay Santiago (2011), ang pagsasaling-wika ay binubuo ng pagtatangkang palitan ang isang nakasulat na mensahe sa isang wika ng gayon ding mensahe sa ibang wika. Masasabi ngang malaki ang ambag ng pagsasalin sapagkat maaaring mapahalagahan ang kasaysayan at kultura ng iba't ibang lipunan at ng lahi sa mga partikular na panahon at bukod pa dito ay mayroon itong pakinabang sa pagtuturo ng mga paksa at asignaturang malapit na kaugnay ng mga karanasan, kapaligiran, ugali at kaasalan ng mga mag-aaral. Dagdag pa, isa sa mga pangunahing tungkulin ng Komisyon sa Wikang Filipino ayon sa Batas Republika Blg. 7104 ay ang pagtatatag ng isang dibisyong pagsasalin sa Filipino at sa iba pang mga wika sa Pilipinas. Sa madaling sabi, ang paraan ng pagsasalin ay nakatulong sa pag-aaral na ito upang mas higit pang maunawaan ang mga nakalap na salitang Surigaonon lalo na sa dalawang varayti nito na Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag tungo sa wikang Filipino.

Unang nagsagawa ng pangangalap ng datos ang mananaliksik sa munisipalidad ng Carrascal, Cantilan, Madrid, Carmen at Lanuza saka sa Siyudad ng Tandag kung saan ay inihanda muna ang gabay na talatanungan para sa pakikipanayam. Ang pagpili ng respondente ay bahagi ng pag-iikot ng mananaliksik sa mga naturang munisipalidad at siyudad na ginamitan ng *purposive sampling*.

5. Resulta at diskusyon ng pag-aaral

Ang mga listahan ng salitang Surigaonon-Cantilan ay nakahanay ayon sa kaligiran at bahagi ng pananalita, tinignan at sinuri ang mga katabing ponema ng /j/ na nirerepresenta ng tunog na [dʒ] at ponemang /y/ naman na nirerepresenta rin ng tunog na [j], gayundin ang punto at paraan ng artikulasyon ng mga katabing ponema. Gamit ang simbolo o *legend* para sa payak na paglalahad, gaya ng S-C o Surigaonon-Cantilan, S-T o Surigaonon-Tandag, WF o Wikang Filipino, /j/ > /y/ o ang ponemang /j/ ay nagiging /y/, at /y/ > /y/ o ang ponemang /j/ ay hindi nagiging /y/ o di kaya ay may ibang katumbas itong ponema.

Talahanayan 1

Mga katabing ponemang patinig ng /j/ at /y/

Inisyal	Midyal	Pinal
/a/		
S-C: jadto [dʒadto] S-T: yadto [jadto] WF: nandoon	S-C: bajaran [badʒaran] S-T: bayaran [bajaran] WF: bayaran	S-C: baligja [baligdʒa] S-T: baligya [baligja] WF: paninda
S-C: jam-id [dʒam?id] S-T: yam-id [jam?id] WF: ismid	S-C: bijaan [bidʒaʔan] S-T: biyaan [bijaʔan] WF: iwanan	S-C: bantajan [bantadʒan] S-T: bantayan [bantajan] WF: bantayan
S-C: jango [dʒaŋoʔ] S-T: yango [jaŋoʔ] WF: tango	S-C: nabunjagan [nabundʒagan] S-T: nabunyagan [nabunjagan] WF: nabinyagan	S-C: ilaja [iladʒa] S-T: ilaya [ilaja] WF: probinsya
S-C: jaon [dʒaʔon] S-T: yaoon [jaʔon] WF: mayroon	S-C: pakjawa [pakdʒawa] S-T: pakyaawa [pakjawa] WF: pakyawin	S-C: kawajan [kawadʒan] S-T: kawayan [kawayan] WF: kawayan
S-C: jari [dʒari] S-T: yadim [jari] WF: andito	S-C: tagbajaran [tagbadʒaran] S-T: tagbayadan [tagbajaran] WF: binayaran	S-C: komedja [komedʒa] S-T: komedya [komedja] WF: biro
S-C: jaga [dʒaga] S-T: dyaga [djaga] WF: dalaga	S-C: tagbijaan [tagbidʒaʔan] S-T: tagbiyaan [tagbijaʔan] WF: iniwanan	S-C: musajaw [musadʒaw] S-T: musayaw [musajaw] WF: sasayaw
/e/		
x	x	S-C: babaje [babadʒe] S-T: babaye [babaje] WF: babae
/i/		
x	x	S-C: bantaji [bantadʒi] S-T: bantayi [bantaji] WF: bantayan
x	x	S-C: sudlaji [sudladʒi] S-T: sudlayi [sudlaji] WF: suklayan
/o/		
S-C: johot [dʒohot] S-T: tigaw [tigaw] WF: kutya	S-C: nanjohot [nandʒohot] S-T: nantigaw [nantigaw] WF: nangutya	S-C: balibajon [balibadʒon] S-T: balibayon [balibajon] WF: dayap
x	x	S-C: bitajon [bitadʒon] S-T: bitayon [bitajon] WF: bibitayin
x	x	S-C: dapajon [dapadʒon] S-T: dapayon [dapajon] WF: sasapakin
x	x	S-C: kayajo [kajadʒo] S-T: kalayo [kalajo] WF: apoy
x	x	S-C: maminjo [namindʒoʔ] S-T: maminyo [maminjoʔ] WF: mag-aasawa
/u/		
S-C: luj-a [ludʒaʔa] S-T: luy-a [lujʔa] WF: luya	S-C: bagjuhon [bagdʒuhon] S-T: bagyuhon [bagjuhon] WF: babagyuhin	x
x	S-C: lajuuan [ladʒuʔan] S-T: layuuan [lajuʔan] WF: nalalayuan	x
x	S-C: minjuuan [mindʒuʔan] S-T: minyuan [minjuʔan] WF: pakakasalan	x
x	S-C: pajungan [padʒujan] S-T: payungan [pajujan] WF: papayungan	x
x	S-C: pijungi [pidʒuji] S-T: piyungi [pijuni] WF: pipikitan	x

Mapapansin na ang mga ponemang /j/ at /y/, kung nakabatay sa pantig ay tinatabihan lamang ng mga ponemang patinig na /a, e, i, o, at u/ na kadalasan ay nakasunod dahil kasama sa loob ng pantig. Mayroon ding mga salita kung saan ang mga katabing patinig ay nasa unahan ng mga ponemang /j/ at /y/ gaya ng salitang ‘S-C: *luj-a*’ > ‘S-T: *luy-a*’ na nangangahulugan sa Filipino na ‘luya’ at ‘S-C: *ngaj-an*’ > ‘S-T: *ngay-an*’ na

nangangahulugan sa Filipino na ‘mamaya’. Mapapansin din ang katabing ponemang katinig na /d/ sa salitang ‘S-T: *dyaga*’ na sa ‘S-C: *jaga*’ na nangangahulugan naman ng ‘dalaga’ sa Filipino, ang pagtatabi ng /d/ + /y/ = /dy/ ay maituturing na isang klaster ng Surigaonon-Tandag.

Sa mga ponemang patinig, malimit ang pagtatabi ng /a/ sa mga ponemang /j/ at /y/, makikita ito sa mga kaligirang inisyral, midyal at pinal. Wala namang makikitang patinig na /e/ at /i/ sa kaligirang inisyral at midyal, tanging sa pinal lamang ito makikita na tumatabi sa mga ponemang /j/ at /y/ gaya ng salitang ‘S-C: *babaje*’ > ‘S-T: *babaye*’ na nangangahulugang ‘baba’ sa Filipino at ‘S-C: *bantaji*’ > ‘S-T: *bantayi*’ na nangangahulugang ‘bantayan’ sa Filipino. Gayundin ang patinig na /u/, walang makikita sa kaligirang inisyral at pinal, matatagpuan lamang ito na tumatabi sa ponemang /j/ at /y/ sa kaligirang midyal gaya ng salitang ‘S-C: *lajuan*’ > ‘S-T: *layuan*’ na nangangahulugang ‘nalalayuan’ sa Filipino. Ito ay dahil sa paglilipat ng diin lalo na’t nagkaroon ng paghuhulapi sa mga salita, dahilan upang magkaroon ng pagpapalit ng ponema kung saan ang patinig na /o/ ay nagiging /u/ batay na rin sa Ortograpiya ng Wikang Filipino. Sa patinig naman na /o/, may mga salitang Surigaonon-Cantilan na tumatabi ito sa ponemang /j/ sa kaligirang inisyral at midyal ngunit hindi sa Surigaonon-Tandag. Gaya ng salitang ‘S-C: *johot*’ na ang katumbas sa Surigaonon-Tandag ay ‘*tigaw*’ na nangangahulugang ‘*kutya*’ sa Filipino. Mapapansing hindi na matatagpuan sa Surigaonon-Tandag ang ponemang /y/ dahil sa ibang katawagan na maaaring impluwensya ng wikang Cebuano o Bisaya, ito rin ang kanilang ginagamit kung ang tutukuyin ay pangungutya. Subalit sa kaligirang pinal ay malimit itong tumatabi sa ponemang /j/ at /y/ gaya ng salitang ‘S-C: *balibajon*’ > ‘S-T: *balibayon*’ na nangangahulugang ‘dayap’ sa Filipino.

Sa madaling sabi, nangangahulugan na ang ponemang /j/ sa tunog na [dʒ] ng Surigaonon-Cantilan ay nagtataglay ng katangiang kagaya sa ponemang /y/ ng Surigaonon-Tandag, ito ay ang pagiging glayd nito. Ayon kay Paz et al. (2003), “ang mga glayd ay nagpapakita ng mga katangian ng kapwa mga konsonant at mga wawel. Ang isang glayd ay di-silabik na segment na mabilis na binibigkas o halos sumasama at nagiging isa sa sinusundan o sumusunod na wawel. Tulad ng mga wawel, halos walang obstraksyon ang daloy ng hangin sa bibig. Karaniwang may nauuna o sumusunod ditong wawel, mabilis na dumudulas ang dila patungo sa katabing wawel.” Dagdag pa, batay rin sa punto at paraan ng artikulasyon ay maaaring maipaliwanag ang pagiging /j/ > /y/ kung saan ang tunog [dʒ] ay alvyopalatal habang pangalangala-palatal naman ang tunog na [j], magkalapit lamang ang dinidiitan ng ibabaw ng dila sa pagbigkas. Dahilan upang maituring na mga ponemang malayang nagpapalitan ang /j/ at /y/.

Ang katangian ng tunog na [dz] na batay sa naisagawang pag-aaral ni Samarca (2016) tungkol sa Wikang Cantilangnun, “palatal o pangalangala ang tagpuan ng bigkasan ng artikulasyon ng ponemang /j/, dumidiit sa matigas na bahagi ng ngalangala ang ibabaw ng punong dila. Aprikatibo ang paraan ng artikulasyon nito.” Ayon pa sa kanya, “inirerepresenta ng tunog na ito ang ponemang /j/ ng mga Cantilangnun. Likas ang ponemang ito sa wikang Cantilangnun dahil makikita ito sa mga salitang ginagamit ng mga Cantilangnun sa pakikipag-ugnayan. Sa ponemang ito madaling nakikilala ang mga Cantilangnun.”

Tunay nga, dahil sa ponemang /j/ na masasabing natatangi at nagsisilbing napakalaking ambag upang mas lalong mapaunlad ang wikang Filipino, kaya nga kung minsan ay tinatawag ang wikang Surigaonon na wikang *jaon-jaon*. Batay sa paliwanag ni Samarca, ang ponemang /j/ ay aprikatibo na nangangahulugang may tunog, hindi kagaya ng ponemang /h/ na walang tunog o pasutsot, ngunit hindi lamang sa palatal dumidiit ang ibabaw ng dila kapag binibigkas ang ponemang /j/. Kung titignan o pagbabatayan ang punto at paraan ng artikulasyon ayon sa *International Phonetic Alphabet*, ang ponemang /j/ ay kumakatawan sa simbolong [dʒ] at hindi sa simbolong [j] na nangangahulugang ponemang /y/. Batay sa IPA, “ang ponemang /j/ ay *affricate* sa paraan ng artikulasyon at *post-alveolar* naman sa punto ng artikulasyon.” Nangangahulugan na hindi lamang sa palatal dumidiit ang ibabaw ng dila kapag binibigkas ang ponemang /j/ kundi nasa pagitan ito ng *alveolar* at *palatal* kaya nakahanay ito sa *post-alveolar* sa punto ng artikulasyon. Ganun din ang paliwanag ni Paz et al. hinggil sa ponemang /j/ na nirerepresenta ng tunog na [dʒ], batay na rin sa kanyang Fonetik-chart ng mga konsonant ng Filipino, na kabilang sa alvyopalatal (*alveopalatal*) ang punto ng artikulasyon nito, at afrikeyt o aprikatibo

(*affricate*) naman ang paraan ng artikulasyon na may tunog o *voiced*. Tingnan ang figyur sa ibaba.

Mga Ponemang Katinig ng Wikang Surigaonon (Camar, 2018)							
Paraan ng Artikulasyon	Punto ng Artikulasyon						
	Panlabi	Pangngipin	Panggilagid	Alvyopalatal	Pangalangala		Glotal
					Palatal	Velar	
<i>Pasara</i> m.t	p	t				k	?
w.t	b	d				g	
<i>Pailong</i> m.t	m	n				ŋ	
<i>Pasutsot</i> w.t			s				h
<i>Aprikatibo</i> m.t				j [dʒ]			
<i>Pagilid</i> m.t			l				
<i>Pakatal</i> m.t			r				
<i>Malapatinig</i> m.t					y [j]	w	

Figyur 6. Mga ponemang katinig ng wikang Surigaonon ni Camar (2018)

Sa pagpapaliwanag ni Paz et.al (2003) hinggil sa punto at paraan ng artikulasyon ng ponemang /j/. Aniya, “ang punto ng artikulasyon ng ponemang /j/ ay nasa alvyopalatal na nangangahulugang nasa pagitan ng *alvyolar-rij* at ngalangala, ang eryang kasunod o pagkatapos ng *alvyolar-rij* ang tinatawag na alvyopalatal. Kapag inaakyat ang tip o di kaya ang bleyd ng dila sa eryang ito, alvyopalatal ang tunog.”

Kung pagbabatayan ang mga nakalahad na impormasyon tungkol sa punto at paraan ng artikulasyon ng ponemang /j/ ay masasabing maaaring maging ponemang /y/ ang /j/ gaya ng pokus ng pag-aaral na ito, ang pagiging /j/ > /y/ dahilan ng pagkakaroon ng varayti ng Wikang Surigaonon. Batay pa rin sa IPA, kung ang ponemang /j/ ay nakahanay sa pagitan ng *alveolar* at *palatal* o *post-palatal*, ang ponemang /y/ naman ay nakahanay sa *palatal* mismo o ang ibabaw ng dila kapag binibigkas ito ay dumidiit sa palatal. Ayon pa kay Paz et al. (2003), “ang ngalangala ang pinakamataas na parte ng loob ng bibig. *Palatal* ang tunog kapag tumatama o lumalapit dito ang dila.”

Kumbaga, bukod sa katangian ng pagiging glayd ng mga ponemang /j/ at /y/ ay magkalapit lamang ang posisyon ng tip ng dila kapag binibigkas ang mga ito. Dahilan upang ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging /y/ sa Surigaonon-Tandag. Kaya ang mga ponemang ito ay maituturing din na ponemang malayang nagpapalitan dahil kahit magkapalit ang mga ito ay hindi nababago ang kahulugan ng salita.

Batay rin sa teoryang *Distinctive Feature*, isa sa mga tuntuning ponolohikal ay ang “*alveolars become alveopalatals before a palatal glide which /y/ is or alveolars > alveopalatal/- palatal.*” Nangangahulugan na ang isang ponemang alvyolar ay nagiging alvyopalatal bago ang palatal glayd na /y/ o [j], sa madaling sabi, hindi maaaring ang palatal glayd na /y/ > alvyopalatal > alvyolar. Kaya sa pag-aaral na ito, tunay na nagiging /j/ > /y/ at hindi /y/ > /j/.

Isa pang patunay ay ang winika ni Mousa (2015) sa kanyang pag-aaral, aniya, ang isang tunog ay maaaring mahalilihan ng isa pang tunog na kasingtunog niya na malapit ang posisyon ng dila sa loob ng bibig kapag binibigkas ang mga ito. Kung ganun, tunay na ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag dahil sa magkalapit lamang ang posisyon ng dila kung ibabatay sa paraan ng artikulasyon ay kapwa kakikitaan din ang mga ito ng katangian ng pagiging glayd.

Talahanayan 2

Mga katabing ponemang katinig ng /j/ at /y/

Mga ponema	Surigaonon-Cantilan	Surigaonon-Tandag	Wikang Filipino
/d/	komedjante [komeddʒante] badjo [baddʒoʔ]	komedyante [komedjante] tuktok [tuktok]	palabiro noo
/g/	bagjo [bagdʒo] baligja [baligdʒa]	bagyo [bagjo] baligya [baligja]	bagyo paninda
/k/	pakjaw [paktʒaw]	pakyaw [pakjaw]	pakyaw
/n/	bunjagan [bundʒagan] minjuan [mindʒuʔan]	bunyagan [bunjagan] minyuan [minjuʔan]	binyagan aasawahin
/ŋ/	hangjo [handʒo]	hangyo [hanjo]	tawad
/t/	patjon [patdʒon]	patyon [patjon]	papatayin
/w/	taghawjan [taghawdʒan]	tagkapuyan [tagkapujan]	napagod

Ang mga katabing ponema ng /j/ sa Surigaonon-Cantilan at /y/ sa Surigaonon-Tandag, ay ang mga ponemang katinig na /d/, /g/, /k/, /n/, /ŋ/, /t/ at /w/. Tinignan ang mga ito batay sa pantig, kung papantigin ang mga salita ay makikitang nakahiwalay ang mga ponemang katinig sa /j/ at /y/ gaya ng salitang ‘S-C: *pat/ʃon*’ > ‘S-T: *pat/yon*’ na nangangahulugang ‘papatayin’ sa Filipino. Bagama’t hindi magkasama sa loob ng pantig ay hindi nangangahulugan na hindi nito naiimpluwensyahan ang pagiging /j/ > /y/.

Sa pagsusuri pa sa impluwensya ng mga katabing ponema ng /j/ at /y/ na /d/, /g/, /k/, /n/, /ŋ/, /t/ at /w/ ay sadyang katabi ito ng mga ponemang /j/ at /y/ dahil malapit o magkalapit lamang ang posisyon ng dila kung bibigkasin ang mga tunog. Mapapatunayan ito batay sa punto at paraan ng artikulasyon kung saan nasa gilid lamang ng mga ponemang /j/ at /y/ ang mga ponemang /d/, /g/, /k/, /n/, /ŋ/, /t/ at /w/. Pangngipin ang mga ponemang /t/, /d/ at /n/ habang pangalangala-velar naman ang mga ponemang /k/, /g/, /w/ at /ŋ/. Sa gitna ng mga ponemang ito ay naroon ang mga ponemang /j/ at /y/ na siyang pokus ng pag-aaral. At dahil nga sa may katangian ng pagiging glayd ang mga ponemang /j/ at /y/, gayundin ang pagiging ponemang malayang nagpapalitan ay masasabi na kung ano ang mga katabing ponema ng /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay siyang katabi rin ng ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag.

Dagdag pa, bagamat kabilang sa mga katinig ng wikang Surigaonon ang mga ponemang /p/, /b/, /m/, /r/, /s/ at /l/ ay hindi ito makikita na tumatabi sa mga ponemang /j/ at /y/, ito ay dahil sa malayo ang posisyon ng dila kapag binibigkas ang mga ito sa posisyon ng dila sa pagbigkas ng [dʒ] at [j]. Panlabi ang mga ponemang /p/, /b/ at /m/ na masasabing malayo sa alvyopalatal, bagamat malapit lamang ang mga ponemang /r/, /s/, at /l/ ay masasabi pa ring iba ang posisyon ng dila sa pagbigkas lalo na’t pakatal ang [r], pagilid ang [l] at pasutsot naman ang [s] batay sa paraan ng artikulasyon, na hindi tumutugma sa mga tunog ng [dʒ] at [j], na may katangian ng pagiging glayd.

Talahanayan 3

Hindi lahat ng ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging /y/ sa Surigaonon-Tandag

Surigaonon-Cantilan	Surigaonon-Tandag	Wikang Filipino
<i>/j/ > /d/</i>		
jagan [<i>dʒagan</i>]	dagan [<i>dagan</i>]	takbo
jaganon [<i>dʒaganon</i>]	daganon [<i>daganon</i>]	tatakbuhin
mujagan [<i>mudʒagan</i>]	mudagan [<i>mudagan</i>]	tatakbo
nagjagan [<i>nagdʒagan</i>]	nagdagan [<i>nagdagan</i>]	tumatakbo
nijagan [<i>nidʒagan</i>]	nidagan [<i>nidagan</i>]	tumakbo
tagjagan [<i>tagdʒagan</i>]	tagdagan [<i>tagdagan</i>]	tinakbo
<i>/j/ > /V/</i>		
habuji [<i>habudʒi</i>]	habuli [<i>habuli</i>]	kumutan
tahabujan [<i>taghabudʒan</i>]	taghabulan [<i>taghabulan</i>]	kinumutan
<i>/j/ > /w/</i>		
bunajan [<i>bunadʒan</i>]	bunawan [<i>bunawan</i>]	papaluin
tagbunajan [<i>tagbunadʒan</i>]	tagbunawan [<i>tagbunawan</i>]	napagod

Makikita na bukod sa pagiging /j/ > /y/, ang ponemang /j/ ng Surigaonon-Cantilan ay nagiging /d, l, at w/ sa Surigaonon-Tandag.

<i>/j/ > /d/</i>	<i>/j/ > /V/</i>	<i>/j/ > /w/</i>
S-C: jagan [<i>dʒagan</i>]	S-C: habuji [<i>habudʒi</i>]	S-C: bunajan [<i>bunadʒan</i>]
S-T: dagan [<i>dagan</i>]	S-T: habuli [<i>habuli</i>]	S-T: bunawan [<i>bunawan</i>]
WF: takbo	WF: kumutan	WF: papaluin

Ang pinagkaiba lamang ng varayti ng wikang Surigaonon na Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag ay ang pananatili ng ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan. Ang naturang ponema ay hindi matatagpuan sa Surigaonon-Tandag, subalit ang ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag ay matatagpuan sa Surigaonon-Cantilan. Halimbawa ng salitang Surigaonon-Cantilan na may ponemang /y/ at ang katumbas nito sa Surigaonon-Tandag:

/y/ > /r/	/y/ > /l/
S-C: waya [wajaʔ]	S-C: bayay [bajaj]
S-T: wara [waraʔ]	S-T: balay [balaj]
WF: wala	WF: bahay

Ang ponemang /r/ naman sa Surigaon-Cantilan ay nagiging ponemang /d/ sa Surigaonon-Tandag gaya ng salitang ‘*rajaw*’ > ‘*dayaw*’ na nangangahulugang maganda o mabuti sa wikang Filipino.

Pinapatunayan lamang nito na sa lipunang Surigaonon, sa wikang Surigaonon na may varayting Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag ay umiikot lamang ang paggamit sa mga ponemang /d/, /r/, /l/, /y/, /w/ maliban sa /j/ na sa Surigaonon-Cantilan lamang maririnig. Patunay lamang nito na mga varayti ng wikang Surigaonon ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag.

Talahanayan 4

Mga salitang Surigaonon-Cantilan na may ibang katumbas sa Surigaonon-Tandag.

Surigaonon-Cantilan /j/	Surigaonon-Tandag /y/	Wikang Filipino
badjo [baddʒoʔ]	tuktok [tuktok]	noo
bujong [budʒoŋ]	saba [sabaʔ]	ingay
bujungan [budʒuŋan]	sabaan [sabaʔan]	maingay
jaman [dʒaman]	lamas [lamas]	panakot
janay [dʒanaj]	kadali [kadaliʔ]	saglit
jobet [dʒobet]	tigaw [tigaw]	kutya
johot [dʒohot]	tigaw [tigaw]	kutya
johoton [dʒohoton]	tigawon [tigawon]	kukutyain
magbujong [magbudʒoŋ]	magsaba [magsabaʔ]	mag-ingay
manjohot [mandʒohot]	mantigaw [mantigaw]	mangutya
nagbujong [nagbudʒoŋ]	nagsaba [nagsabaʔ]	nag-ingay
nanjohot [nandʒohot]	nantigaw [nantigaw]	nangutya
pagbujong [pagbudʒoŋ]	pagsaba [pagsabaʔ]	mag-ingay
tagjohot [tagdʒohot]	tagtigaw [tagtigaw]	kinutya

Inilalahad sa talahanayan 4 ang mga salitang Surigaonon-Cantilan na kinapapalooban ng ponemang /j/ mapa-inisyal, midyal o pinal man ang kaligirang kinabibilangan at ang katumbas nito sa Surigaonon-Tandag at wikang Filipino. Nangangahulugan na magkapareho lamang ng kahulugan ang mga salitang nakalahad.

Dahil layunin ng pag-aaral na ito ang matukoy ang pagiging /j/ > /y/ ay walang kasiguraduhan na lahat ng salitang may ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nagiging ponemang /y/ sa Surigaonon-Tandag. Mapapansin ang mga salitang nakalahad sa talahanayan, ipinapahiwatig lamang nito na hindi lahat ng salitang may ponemang /j/ ay nagiging /y/.

Kung papansin ang mga katumbas ng salitang Surigaonon-Cantilan sa Surigaonon-Tandag ay hindi maipagkakailang walang bahid ng ponemang /y/ ang mga ito. Ang mga salitang Surigaonon-Tandag ay matatagpuan din sa wikang Bisaya o Cebuano, patunay lamang nito na ang lipunan maging ang mga tao sa siyudad ng Tandag ay naimpluwensyan ng wikang ito. Ayon pa nga kay Dumanig (2005), ang wikang Surigaonon ay may pagkakatulad sa wikang Bisaya, Cebuano, Mandaya at Tausog. Kaya hindi maipagkakaila na maaaring gumamit o kapapalooban ng mga salitang Bisaya ang Surigaonon-Tandag gaya ng mga salitang ‘*hilak*’, ‘*habol*’, ‘*saba*’ at ‘*tigaw*’.

Maraming dahilan kung bakit naiimpluwensyahan ang isang wika; una na rito ay paglalakbay, pangangalakal, pakikisalamuha sa iba, pag-aasawa, maging paglipat o migrasyon ng tao sa ibang lugar, at ang lokasyon mismo ng isang lugar ay salik din upang magkaroon ng varayti ang isang wika. Ito rin ang paliwanag ni Moran (2012) sa dahilan kung bakit nagkaroon ng linggwistikong varayti ang mga wika. Una, ang heograpikong lokasyon ng mga *speech community* (mga lugar kung saan ginagamit ang mga partikular na wika) na maaaring nahihiwalay ng isang anyong tubigan o kabundukan; at pangalawa, ang *language boundary* dulot ng

migrasyon o paglilipat ng komunidad sa ibang lugar marahil dala ng isang mapinsalang kalamidad o giyera, o ang unti-unting pagsasama ng dalawang dating magkahiwalay na komunidad. Dahil dito, nagkakaroon ng iba't ibang wika at nasasangkaan ang komunikasyon ng mga tao.

Ang ponemang /j/ naman sa wikang Surigaonon na itinuturing na makabuluhang tunog [dʒ] at dahilan upang makilala ang wika bilang wikang *jaon-jaon*. Kung ibabatay sa kasaysayan, sinasabing unang nanirahan sa probinsya ng Surigao del Norte at Surigaon del Sur ang mga Manobo at Mamanwa na buhat sa mga karatig na bansa gaya ng Borneo, Indonesia, Malaysia at Vietnam, na sinundan ng mga pangkat ng Tausog na naniniwala sa relihiyong Islam. Sinasabing sa wikang Tausog nanggaling ang paggamit ng ponemang /j/ at /y/ o ang pagkakaroon nito sa wikang Surigaonon. Batay nga sa pag-aaral ni Dumanig (2005), sinasabi niyang may pagkakatulad ang wikang Surigaonon sa wikang Tausog. Pansinin ang mga salita sa ibaba:

Wikang Tausog	Surigaonon-Cantilan	Surigaonon-Tandag	Wikang Filipino
uno	uno	uno	ano
kabe-i	kabe-i	kabe-i	kagabi
marayaw	marajaw	madayaw	mabuti
ngan	ngayan	ngan	ngalan
bay	bayay	bay	balay
yadto	jadto	yadto	andoon
yari	jari	yadi	andito
yaon	jaon	yaon	iyani/iyon
sug	suyog	suwg	maagos
tao	tawo	tao	tao
duwm	duyom	duwm	gabi
kun-o	kun-o	kun-o	kailan
hain	haman	hain	saan
badjo	baro	bado	damit
ambaw	ambaw	ambaw	daga
panaw	panaw	panaw	lakad
tindog	tindog	tindog	tayo

Ang nakalahad na mga salita ay pagkukumpara sa pagkakatulad ng mga salitang Tausog sa wikang Surigaonon. Parehong may mga salita sa wikang Tausog na ginagamit sa wikang Surigaonon, may posibilidad na maaaring magkaunawaan ang isang Tausog at isang Surigaonon. Dagdag pa, nangangahulugan din ito na naimpluwensyahan ang wikang Surigaonon ng wikang Tausog lalo pa't naging sentro ng kalakalan noon sa Mindanao ang Sulu at Cebu naman sa Visayas.

6. Konklusyon at rekomendasyon

Sa pag-aaral na ito, napatunayan na talagang nagiging /j/ > /y/ at hindi /y/ > /j/. Kung pagbabatayan naman sa pagpapantig, ang mga ponemang /j/ at /y/ ay tumatabi sa mga patinig na /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ sa loob ng pantig. Sa mga ponemang katinig naman na /d/, /g/, /k/, /n/, /ŋ/, /t/, /w/ na bagaman ay magkatabi sa loob ng salita, ngunit kung papantigin ang mga ito ay makikitang nakahiwalay ang ponemang /j/ at /y/.

Gayundin, ang ponemang /j/ sa Surigaonon-Cantilan ay nananatili at wala o hindi matatagpuan sa Surigaonon-Tandag. Dagdag pa, umiiral o ginagamit din sa Surigaonon-Cantilan ang ponemang /y/ subalit hindi ito nagiging /y/ rin sa Surigaonon-Tandag kundi ay nagiging /l/ at /r/ sa ilang mga salita. Napatunayan din na hindi lahat ng salitang Surigaonon-Cantilan na may ponemang /j/ ay nagiging ponemang /y/, ang ilan ay nagiging /d/, /l/ at /w/ dahil ang ilan sa mga salitang Surigaonon-Tandag ay hindi na kakikitaan ng mga naturang ponema bilang panumbas sa ponemang /j/. Ibig sabihin, may ilang salita sa Surigaonon-Cantilan na ang katumbas sa Surigaonon-Tandag ay mga salitang hango sa Cebuano o Bisaya. Nagpapahiwatig lamang ito na isa sa mga dahilan ng pagkakaroon ng varyasyon ng isang wika ay ang impluwensya ng ibang wika kung saan ay naging bahagi na rin ng bokabularyo o talasalitaan, kabilang ito sa pagkakaroon ng linggwistikong varyasyon, maliban pa sa pagkakaroon ng heograpiko at etnograpikong mga salik.

Sa pagtalunton din sa mga wikang nakaimpluwensya sa wikang Surigaonon lalo na sa dahilan ng malimit na paggamit ng mga ponemang /j/ at /y/ ay napatunayan na pangunahing nakaimpluwensya rito ay ang wikang Tausog. Sapagakat ang bayan noon ng Sulu kung saan matatagpuan ang pinakamaraming bilang ng mga Tausog

ay naging sentro ng kalakalan sa Mindanao. Gayundin ang Cebuano, nakaimpluwensya rin ito sa paggamit ng ponemang /y/ dahil naging sentro rin ng kalakalan noon sa Visayas ang Cebu na Cebuano ang pangunahing wikang ginagamit.

Sa kabuuan, bagama't mga varyati ng wikang Surigaonon ang Surigaonon-Cantilan at Surigaonon-Tandag, na bunga ng pagkakaroon ng ganitong varyasyon sa wika ay nagkaroon din ng sariling pagkakakilanlan ang lipunan kung saan ginagamit ang mga naturang varayti ay hindi nangangahulugan na hindi nagkakaintindihan ang mga tao. Naroon pa rin ang pagkakaintindihan kapag nag-uusap ang dalawang taong gumagamit ng mga varayti ng wikang Surigaonon kahit na may mga ilang pagbabago o pagkakaiba sa mga ponemang ginagamit sa mga salita.

Batay sa konklusyon ay inirerekomenda ng mananaliksik na magsagawa pa ng mga pananaliksik tungkol sa wikang Surigaonon lalo na sa mga varayti nito na Surigaonon-Dinagat (Dinagaton) sa bandang Surigao del Norte at Surigaonon-Kamayo sa Surigao del Sur, bukod sa kilalang Surigaonon-Cantilan (Cantilangnon) at Surigaonon-Tandag (Tandaganon).

Maaaring sa paraang ito ay mas lalo pang makilala ang wikang Surigaonon at ang mga varayti nito, gayundin ay makapagbigay ambag tungo sa pagpapaunlad ng wikang Filipino.

7. Mga Sanggunian

- Bailey, A., et al. (2011). *Qualitative research method*. Sage Publication.
- Bautista, F. Jr. (2015). Historical direction of grammar studies of Southern Visayan languages including the partial annotation of some grammar letters from 1960 to 2015 [Direksiyong historikal ng mga pag-aaral panggrammar ng mga wikang Timog Bisaya kalakip ang parsiyal na anotasyon ng ilang sulatín sa gramatika mula 1960 hanggang 2015]. *Daluyan: Journal ng Wikang Filipino*, 21(1), 7-31.
- Constantino, P. C. (2012). *Plurality towards identity: The variety of the Filipino language in language development and national consciousness*. Salindaw: *Variety and variation of the Filipino language* [Pluralidad tungo sa identidad: Ang varayti ng wikang Filipino sa pagbuo ng wika at kamalayang pambansa. Salindaw: Varayti at baryasyon ng wikang Filipino]. Sentro ng Wikang Filipino Unibersidad ng Pilipinas.
- Dumanig, F. (2015). *A descriptive analysis of Surigaonon language*.
[https://www.researchgate.net/publication/277565140 Descriptive Analysis of the Surigaonon Language](https://www.researchgate.net/publication/277565140_Descriptive_Analysis_of_the_Surigaonon_Language)
- Jakobson, R. (1962). *Selected writings 1: phonological studies*. Mouton.
- Javier, R. Jr. (2013). *Fellowship: Filipino approach to research* [Pakikipagkapwa: Pilipinong lapit sa pananaliksik]. Central Book Supply.
- Liwanag, M. (2017). Community-based descriptive orthography of Surigaonon language. *ASEAN Journal of Community Engagement*, 1(2). <https://doi.org/10.7454/ajce.v1i2.91>
- Mangahis, J. C., et al. (2005). *Communication in academic Filipino* [Komunikasyon sa akademikong Filipino]. C & E Publishing.
- Mousa, A. (2015). Acquisition of the alveo-palatal fricative /ʒ/ in L2 English and Jamaican Creole: A comparative study. *Open Journal of Modern Linguistics*, 5, 238-249.
<https://doi.org/10.4236/ojml.2015.53020>
- Paz, C., et al. (2003). *The study of language* [Ang pag-aaral ng wika]. UP Press.
- Samarca, A. Y. (2016). *Descriptive study of the grammatical structure of the Cantilangnun language in Surigao del Sur* [Deskriptibong pag-aaral ng estrukturang gramatikal ng wikang Cantilangnun sa Surigao del Sur]. MSU-IIT.
- Santiago, A. (2011). *Translation: Theory and practice* [Pagsasalin: Teorya at praktika]. C & E Publishing.
- Smolensky, P. (1990). Tensor product variable binding and the representation of symbolic structures in connectionist networks. *Artificial Intelligence*, 46, 159-216.

Camar, A.

[https://doi.org/10.1016/0004-3702\(90\)90007-M](https://doi.org/10.1016/0004-3702(90)90007-M)

Stampe, D. (1979). *A dissertation in natural phonology, doctoral dissertation*. Garland.